

Risk Kaderi mi Risk Bilinci mi?

Ulrich Beck, *Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru*, Çev. Kazım Özdoğan, Bülent Doğan, İstanbul:

İthaki 2019 s. 390, ISBN:978 605 375 1571

Fahriye Sena Eroğlu¹

Ulrich Beck, 1944 yılında doğmuş Alman sosyologtur. Sosyoloji, felsefe, siyasal bilimler, psikoloji alanlarında eğitim görmüş, 35 yaşında sosyoloji profesörü olmuştur. (Çuhacı, 2007) Beck'in başyapıtı olan *Risk Toplumu*, yirminci yüzyılın sonlarında yazılmış önemli toplumsal analiz eserlerindedir. 1996'da yayınlanan eser, sanayi ve modernleşme sonrası, toplumdaki tıkanmayı konu edinmiştir. *Risk Toplumu*, zamanımızın anahtar kelimesi olan "post" kavramını ele alır. Sonrası, geç, ötesinde anlamlarını taşıyan post, modernliğin son yirmi-otuz yıldaki gelişimini, geldiği noktayı anlatmak için kullanılır. "Günümüzde her şey posttur", der yazar. Post-modernizm ile her şeyin belirsizleşmeye başladığını savunur. (Beck, 2019, s. 7) Geç modernlikle birlikte gelişen yeni riskleri, bu risklerin ekolojik, tıbbi, psikolojik ve toplumsal etkilerini anlatmak ve bunlara alternatif çözümler sunmak için kitabını yazar.

Risk toplumu kavramı, sanayi toplumunu aşan yeni bir toplumu ve bu geçiş dönemini ifade eder. Yazar, günümüz toplumlarını risk toplumu olarak tanımlar ve risk toplumunun sorunlarından kurtuluş için kendi üstünde düşünen modernleşme kuramını ortaya atar. (Çuhacı, 2007) Beck'e göre modernleşme ile düşünümsel modernleşme arasındaki en önemli fark bilinçliliklerdir. (Soydemir, 2012) Beck, dönüşlü modernleşmeyi iki safhaya ayırmaktadır. İlkinde sanayi toplumunda yaşanan sorunlar değişmeye başlamıştır ancak bu değişim henüz fark edilmemiştir. İkinci aşamada ise risk toplumu içinde bulunduğu risklerle yüzleşmiştir. (Koçak, Memiş, 2017) Bu dönem, toplumun kendi yapılarını sorgulamaya başladığı ve modernitenin çözülmeye başladığı dönemdir. (Soydemir, 2011) Ona göre risk toplumu modernleşmeyi rastgele ve bilinçsiz yaşamaktadır. (Çuhacı, 2007) Beck'in

¹ Üsküdar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, fahriyesenaeroglu@gmail.com (Bu yazı Young Academia, Server Genç Hanımlar Derneği ve İdeal Bilge Gençlik Spor ve İzcilik Kulübü Derneği iş birliğinde Prof. Dr. Hür Mahmut Yücer yönetiminde "Modern Dünya ve Yeni Riskler Yazarlık Atölyesi" kapsamında üretilmiştir.)

kuramı çok geniş çapta ilgi görmüş, farklı ülkelerdeki çalışmaları etkilemiştir. Başta Anthony Giddens olmak üzere farklı düşünürlerle birlikte çalışarak kuramını zenginleştirmiştir. Bu kuramlar ile birlikte, Batı sosyolojisinin ve toplumlarının daha iyi kavranacağı öngörülmüştür. (Çuhacı, 2007) Küreselleşme, bireyselleşme, aile üzerine de kitapları bulunan Beck, günümüz sorunlarını kuramsal bir model içinde ele almıştır. (Çuhacı, 2007)

Yeni Risklerin Özellikleri

Risk, ilk insan toplumlarından beri var olan temel insani deneyimlerden biridir. (Koçak, Memiş, 2017) Modern anlamda risk kavramı ise 15. ve 16. yüzyıllarda coğrafi keşiflerle birlikte ortaya çıkmıştır. (Koçak, Memiş, 2017) Hayatın en başından beri var olan riskler günümüzde nükleer tehditler, radyoaktif atıklar, gıda maddelerindeki aşırı toksinler gibi ileri boyutlara ulaşmıştır. Bunların temelinde sanayideki aşırı üretim vardır. (Beck, 2019, s. 25) Modernleşmenin getirdiği bu riskler, gözle görülemez, duyularla algılanamaz ancak fiziksel ve kimyasal formüllerle izah edilir. (Beck, 2019, s. 25) Etkileri sadece üretildikleri yerlerle sınırlı kalmaz, geniş coğrafyalara yayılır, tüm yaşam formlarını tehdit eder. Tehlikesizmiş gibi lanse edilir, bilgi çerçevesinde var olurlar. Geri döndürülemez zararlara yol açar, nedensel yorumlara dayanırlar. Varsayılan nedensellikler ise hem belirsiz hem de geçicidir. (Beck, 2019, s. 36) Tüm bu nedensellikler kabullenmeyi beraberinde getirir. (Beck, 2019, s. 36) İnsanlar zararlı maddeleri, suyun, havanın kirlenmesini merak edip araştırdıklarında karşılıklarına rengarenk, süslü şablonlar çıkar, bunu bu şekilde sunmak korkuları biraz yatıştırır. Bir de bunlar sürekli zikredilerek ve yayımlanarak, küresel ısınma gibi, sıradanlaştırılır. Nüfus artışı, enerji tüketimi, gıda ihtiyacı, hammadde yetersizliği gibi durumlar öne sürülerek olağanlaştırılır. (Beck, 2019, s. 30)

Sanayi Toplumundan Risk Toplumuna

Giddens'a göre modernlik, 17. yüzyılda başlayıp bütün dünyayı kuşatan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimidir. (Soydemir, 2011) Modernleşme, 19. yüzyıldaki tarım toplumunu sanayi toplumuna çevirdiği gibi şimdi de bu sanayi toplumunu risk toplumuna dönüştürmektedir. Sınıflı toplumlar ulus-devlet olarak şekillenirken risk toplumları risk cemaatlerini meydana getirirler. (Beck, 2019, s. 69) Sınıflı toplumda esas olan iyi bir şeye ulaşmakken risk toplumunda amaç en kötüyü önlemektir. Sınıflı toplumda herkes pastadan pay almak ister, risk toplumunda ise herkes zehirlenmekten korunmak ister. (Beck, 2019, s. 72) Açlık yerini korkuya bırakır.

Ekolojik Riskler

Ekonomik çıkarlar için ekolojik felaket risklerini göze almak ne kadar doğrudur? Ya da nükleer santrallerin güvenliğini sağlamak için çalışmalar yaparken, olası bir kaza sonucu insanlara vereceği zararı sadece tahmin etmek ne kadar etiktir? Tek bir kaza tümünden yok oluş anlamına geldiğinden ihtimallerin küçük olmasının bir önemi yoktur, sonuçları çok büyük olacaktır. (Beck, 2019, s. 39) Mesela nükleer enerjiyi üretenler bütçelerini korumak için iklim değişikliklerini dramatikleştiriyor, böylece nükleer enerjinin riskleri insanların algısında asgarileştiriliyor. (Beck, 2019, s. 40-41) Ormanların yok edilmesinde, orman idarelerinin ihmalkarlığı ya da hayvanların oburluğu öne sürülüyor böylece bunun asıl sebebi olan modernleşme ya da sanayileşme örtbas ediliyor. (Beck, 2019, s. 41) Riski üretenler ve ondan kar sağlayanlar da er ya da geç onun tehlikeleriyle karşı karşıya kalacaklar. Mesela Almanya'daki yapay gübre tüketimi ve zirai kimyasalların kullanımı arttırılmış, mahsüller de yaklaşık bu oranda artmıştır. Fakat gübre ve böcek ilacı masrafı düşünüldüğünde ciddi bir kar olmamıştır. Doğaya verdiği zarar ise içler acısıdır. Yabani bitki ve hayvan türleri azalmış, birçoğunun ölümüne sebep olmuştur. Bu da üretim merkezlerini tehlikeye sokmuştur. Milyarlarla desteklenen yoğun sanayi tarımı anne sütündeki ve çocuklardaki kurşun miktarını da arttırmış, zirai üretimin doğal zeminini ciddi şekilde bozmuştur. Suçlu ve mağdur, risklerin karşısında birlikte zarar görmektedir. (Beck, 2019, s. 51,52)

Toplumsal Riskler

Risk toplumunda, bilinmeyen ve kasıtsız sonuçlar toplumun kaderi haline gelmiştir. Mesela zararlı maddelerin insandaki yoğunluğu asla tam olarak saptanamaz. Tek bir üründe önemsiz gibi görünen şey, tüketici deposuna dönüşen insana büyük zararlar verebilir. Tehlikesizlikler birleşince son derece tehlikeli olabilir. (Beck, 2019, s. 33) İnsanı şuanda etkilemeyenler, ileride onun çocuklarını etkileyecektir. Mesela bebeğini emziren anne, seri üretim ve aşırı gübreleme yapan çiftçilerle doğrudan bağlantılıdır. (Beck, 2019, s. 35) Günümüzde insanların içine doğduğu ve ne yaparsa yapsın kurtulamadığı bir risk kaderi söz konusudur. (Beck, 2019, s. 57) Riskli sanayiler, aşırı yoksulluğun hakim olduğu ülkelere aktarılıyor. Bu insanlar için, devasa büyüklükteki fabrikalar başarının simgeleri gibidir. Görünür tarzdaki açıklıktan ölme tehdidi, görünmeyen tarzdaki zehirlenerek ölme riskini alt ediyor. Yönetimler bu sanayilerde uygulanmayacağını bile bile emniyet talimatları veriyor, vicdanlarını böylece rahatlatıyor, halkı risk körlüğüne terk ediyorlar. Brezilya'da hakim olan yoksulluk, çok çeşitli sanayilere ev sahipliği yapmasına neden olmuş, şuanda dünyanın kimyasal bakımdan en kirli şehri, Villa Parisi ilan edilmiştir. Süpermarketlerde bile gaz maskesi satılıyor, asit yağmurlarından dolayı her yıl çatılarını

onarıyorlar. Çocukların çoğu ise astım, bronşit ve egzama. Yöneticiler ise hastalıkların kaynağının kötü beslenme, alkol ve sigara tüketimi olduğunu savunuyor. (Beck, 2019, s. 60,61) Risklere işaret edenlere ise risk üreticisi ve bozguncu iftiralari atılıyor, huzursuzluk kaynağı haline geliyorlar. (Beck, 2019, s. 65,114) Risklerin istismarıyla pazarlar genişletilmeye çalışılıyor. Mesela kimyagerler önce insanları hasta ediyor sonra da onları iyileştirmek için ilaç üretip onu pazarlıyorlar. (Beck, 2019, s. 67)

Risk Bilinci

Riskler bilimsel açıdan kabul edilmediği sürece var olmazlar. (Beck, 2019, s. 108) Peki ya bilim bazı riskleri açıklama, bazılarını açıklamama hakkını nereden alıyor? Risk bilinci, geleneksel bilinç ya da tecrübesiz bir bilinç değildir, bilimsel olarak belirlenir ve yönlendirilir. (Beck, 2019, s. 108) Risklerin görünmezlikleri onların var olmadıkları anlamına gelmiyor. Hatta bu görünmezlik onlara sınırsızlık tanıyor. Yazar, ancak uygarlıkla ilgili risklerin bilincinde olursak dünyanın zincirlerinden kurtulabileceğimizi savunuyor. (Beck, 2019, s. 111) Tehlikelere maruz kalmak onların bilincine varmayı beraberinde getirmiyor. (Beck, 2019, s. 113) Buna karşın tehlikeleri yorumlayarak yok saymak mümkündür. Tehlike ne kadar büyük olursa onun inkarı ve önemsizleştirilmesi de o kadar artar. (Beck, 2019, s. 113) Riskleri bertaraf etmek imkansızlaştığında yapılacak tek şey onu inkar etmektir ve günah keçisi olarak toplum seçilir. Nükleer silahların üretildiği ilk zamanlar insanlar sokağa dökülmüş, bombayla birlikte yaşamaya karşı direnmişlerdi. Şimdi bu tehdidin oluşturduğu algılar büyük dalgalanmalar yaşıyor. (Beck, 2019, s. 114) Kaçınılmaz olan bu risklerle araya eleştirel bir mesafe koymak ya da onları inkar etmenin kime ne faydası olabilir? Elbette risklerden kar sağlayanlara, fakat er ya da geç bu riskler onların da sonunu getirecektir. Bu sorunlar ancak ülkelerin sınırlarını aşan görüşmeler, uluslararası anlaşmalarla gerçek anlamda çözülebilir. Bunun için de askeri ittifakları aşan konferanslar ve uzlaşmalar gerekir. Risk toplumunda, korku ve güvensizlikle başa çıkmak için eğitim, siyaset, terapi alanlarında toplumsal kurumlara vazifeler düşmektedir. (Beck, 2019, s. 115)

Bireyselleşmenin Getirdikleri

Bireyselleşme ile birlikte insan, kendi parasını, zamanını, yaşam alanını ve bedenini kendisi kontrol etmek istiyor. Birey, aile ve komşu gibi geleneksel destek ağlarından ayrılıyor bunun yanında hayatın her alanında ücrete ve tüketime bağımlı oluyor. Bu yaşam koşullarının güvencesi olan düzenli iş kaybedildiğinde ise kendisini uçurumun kenarında buluyor. Tehdit çok büyük, ABD'de

on iki milyondan fazla işsiz var ve otuz milyondan fazla insan yoksulluk sınırının altında yaşıyor. Almanya'da ise sosyal yardım alanlar oldukça fazla. Gelecekte kadınlar bilhassa tehdit altında olacak. Bireyselleşme ile ailenin geleneksel desteğinden çıktılar ve boşanmayla ilgili yasalar onları çalışmaya zorladı. Bununla birlikte işsizlik oranları kadınlarda daha da yüksek. (Beck, 2019, s. 141)

Modernleşme ile aile, iş ve para meseleleriyle; evlilik de eğitim, meslek ve mobilitayla birlikte anılmaya başlamıştır. (Beck, 2019, s. 156) Kadınların ev işi yapmaları ve bir eşe ihtiyaç duymaları temelden sarsılmış, ailedeki kurallar ve iş bölümü de kırılmağa başlamıştır. Erkekler ve kadınlar geleneksel biçimlerden ve atfedilmiş rollerinden kurtulmuş, "kendi hayatlarını" aramaya başlamışlardır. Bireyselleşme ile iç dünyayı paylaşma ihtiyacı, karşılanamayarak büyümüş, bireyler ikili birlikteliklere, partner mutluluğu aramaya itilmişlerdir. (Beck, 2019, s. 158,159) Emek piyasasında hakim olan rekabet ve hareketlilik ailenin taleplerine baskın gelmiştir. İnsanlar bu hareketliliğin hedefi haline gelmişlerdir. Partnerler zamanla birbirini anlayamamaya başlamış, güven de zedelenmiştir. Bireyler, hem partnerden ayrı hem de onunla paylaşılan bir hayat için mücadele vermeye başlamıştır. Ailenin sıkı gelenekleri, rol tayinleri, ortaklık duygusu ve duygusallık artık dağılmaya başlamıştır. (Beck, 2019, s. 164) Boşanmanın verdiği acıyla çocuklar ilahlaştırılmış, terk etmeyen tek ebeveyn olmuşlardır. (Beck, 2019, s. 164) Bu durum öznelliğe çekilmeyi ve narsisizm çağını da desteklemiştir. (Beck, 2019, s. 160,161) Sosyal yardım kuruluşlarının en büyük talepciisi bekar anneler olmaya başlamıştır. (Beck, 2019, s. 167) Kadınlar kendilerine atfedilmiş eski rollerinden kurtulma ve onlara yeniden bağlanma arasında gidip geliyorlar. (Beck, 2019, s. 169) Diğer yandan emek piyasasına hücum ediyorlar. Çevrenin de bunda payı var. Boşanma davasında kariyerini niye ihmal ettin diye soran hakim yeri geliyor niye annelik görevlerini iyi yapmadın diye soruyor.

Okullulaşma arttıkça geleneksel yönelimler, düşünce biçimleri ve yaşam tarzları yerini evrensel olanlara bırakır. Böylece eğitimli kişi modernleşmenin uygulayıcısı olur. Mobilitayla yerel ağlar gevşer yerine yerel olmayan ağlar inşa edilir. Cemaat hissi ise rekabet duygusunun yanında erir. Eğitim, mobilitayla ve rekabet birbirini güçlendirerek bireyselleşme sürecini meydana getirirler. (Beck, 2019, s. 142, 143, 144)

Değerlendirme

Günümüzde insanlar, deprem, sel, kasırga gibi doğal afetlerden oldukça korkmaktadır. Fakat bunlar çoğunlukla tahmin edilebilir, hasarları onarılabılır doğal risklerdir. Bilim ve teknolojinin

ilerlemesiyle oluşan yapay riskler ise daha büyüktür. Bunlar ne öngörülebilir ne de önlenebilir özelliktedir. İnsanlığın yararı için uğraşacağına sürekli ona zarar vermektedir. İktidarlar, artık bu risk söylemlerinin olasılıkları aşıp gerçekleşmeye başladıklarını bir an önce kabullenmeli ve harekete geçmelidirler. Giddens'a göre risklerin kabulü refah için şarttır. Riskler iyi bir şekilde yönetilirse ve sorunlar çözümlerse refah devleti sağlanmış olur. (Soydemir, 2011) Rekabetin ve denetleme arzusunun bir kenara bırakılıp insanlığın ve dünyanın iyiliği için birleşmeye bakmalıdır. Her gün gelişmekte olan teknolojik aletler insanlara yavaş yavaş zarar verirken nükleer tehditler birdenbire yok etme tehlikesine sahiptir. Güç ve iktidar hırsıyla sınır tanımayan insan, bencilce hareket etmiş, korkunç mekanizmalar üretmiş, içinde yaşadığı doğaya ve insanlığa ihanet etmiştir. Beck, düşününsel modernleşme kuramıyla toplumsal yaşama müdahale etmek gerektiğini savunmuş, toplumsal tarihin sonu tezine karşı çıkmıştır. (Soydemir, 2011) Bilinçli olmak hem bireyin hem toplumun hem de iktidarın vazifesidir. Kişisel olarak yapabileceklerimiz ise öncelikle kendi ruhumuzdaki ve bedenimizdeki bu risklerin etkisini asgariye indirmeye çalışmaktır. Bunun için hayatımıza hareket katmak, doğada daha çok vakit geçirmek, duygularımızı sosyal ağların yönetmesine dur demek ilk adım olacaktır. Bunun yanında gıda katkı maddelerini çok iyi araştırmak, mikrodalga gibi aşırı radyasyon içeren ve lükse kaçan ürünlerden uzak durmak, hasta olmadan önce bünyemizi koruyarak kompleks ilaçlara mecbur kalmamak tavsiye edilebilir. Evsel atıklarımızı uygun geri dönüşüme kazandırmak, klima yerine vantilatör kullanmak, düzenli aralıklarla fidan dikmek kişisel olarak çevreyi korumak için yapabileceklerimiz arasında sayılabilir. Avustralya'daki develerin su kaynaklarını tüketmesi iddiasıyla katliam edilmesi ekosisteme verilen korkunç bir zarara örnekken; ülkemizde Sivas, Kütahya, Kahramanmaraş ve Zonguldak'taki termik santrallerin filtre takmaması sonucu kapatılması, insana ve doğaya vereceği zararın önüne geçilmesi, risklerin önlenmesine iyi bir örnektir. Modernleşmenin, bireyselleşmenin getirilerini anlamak isteyen kişiler bu kitabı okuyabilirler. Sosyal bilimler alanlarında okuyan lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin bu kitabı okuması yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

Soydemir, S. (2012). Ulrich Beck ve Düşününsel Modernleşmenin Krizi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 71 - 80

Soydemir, S.(2011) Modernizmin Karanlık Yüzü: Risk Toplumu, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3/2, 169 - 178

Çuhacı, A. (2007). Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(14), 129-157.

Koçak, H., Memiş, K.(2017) Ulrich Beck'in Risk Toplum Teorisi Bağlamında Güvenlik ve Özgürlük İkilemi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19/2, 251-265